

**ԷԹՆԻԿԱԿԱՆՆ ՈՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Ալավերդյան Ն.Ա. (Երևանի պետական համալսարան, Երևան, Հայաստան)

nalaverdyan@ysu.am

Ներկայացման ամս.՝ 08.08.2019

գրախոսման ամս.՝ 11.08.2019

տպագրության ընդունման ամս.՝ 19.09.2019

Այսօր բազմաթիվ մարտահրավերների, տնտեսական, սոցիալական ու բազմաթիվ այլ դժվարությունների մեջ ազգային ինքնության, ազգային տիպի, տեսակի պահպանումը կարևորագույն խնդիր է: Սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական ու սոցիոմշակութային փոխակերպումները, կարծես, փորձության են ենթարկում ազգային ինքնության, նույնականության ու համակեցության համակարգերը: Քաղաքական արդիականացման տարաբնույթ մոդելների օգնությամբ փորձ է արվում համահարթեցնել էթնոմշակութային այնպիսի երևույթներ, որոնք վեր են հանում անորոշություններ, քառասյնություն պարունակող «ավանդական» արժեքներ: Քանի որ ինքնությունը որպես արժեք ձևավորվում է ժամանակի ընթացքում և որոշակի հասարակությունների պատմական կենսափորձի համաձիռում, ապա այն չի կարող հաստատվել որպես համընդհանուր հրամայական:

Համաշխարհայնացման երևույթը խորապես կերպարանափոխելով ազգային պետությունների դիրքը, միաժամանակ կերպարափոխման խնդիր է դնում ազգային ինքնության առջև: Ինքնության հարցը ձեռք է բերում բազմադեմ ու դժվար սահմանելի ընթացք:

Հանգուցային բառեր՝ *ազգային ինքնություն, էթնոմշակույթ, ինքնորոշում, սոցիոմշակութային փոխակերպումներ, արժեք, նույնականություն:*

Ժամանակակից աշխարհում տնտեսական, սոցիալական ու բազմաթիվ այլ դժվարությունների մեջ ազգային ինքնության, ազգային տիպի, տեսակի պահպանումը կարևորագույն խնդիր է: «Ժամանակի ոչ մի պահի ազգային ինքնությունը լրիվ ու անվերապահ չէ: Այն մեկ ավելի կայուն է, մեկ՝ բոլորովին անկայուն: Մի խոսքով՝ այն ընթացք է: Նրանում միշտ կա ինչ-որ պահպանվող և ինչ-որ փոփոխվող բան: Բայց մեկի և մյուսի զուգակցումն իր հերթին նույնպես փոփոխական է, անհավասարակշիռ»[1, էջ 21]: Ազգային ինքնության գիտակցությունը ազգերին միմյանցից առանձնացնող, ինչպես նաև սեփական ազգի, անցյալի պատմության, ներկայի հետ իրեն նույնացնելու, ոգեշնչում պահանջող ընթացքներին ազգի նպատակների համամասնակիցը դառնալու՝ անհատի գիտակցությունն է: Եվ երբեմն, եթե ոչ հաճախ, այն հանդես է գալիս որպես ազգի միավորման հիմնական, միակ միջոց, երբ միավորման այլ, նույնիսկ ինստիտուցիոնալ ազդակներն ու մեխանիզմները չկան կամ չեն գործում: Ազգային ինքնությունը ոչ միայն ազգի ամփոփ կենսագրությունն է, այլև գոյության իրավունքի առանձնաշնորհյալ

վկայականը: Ընդ որում ոչ թե ուղղակի, ի միջի այլոց գոյության, այլ այնպիսի գոյության, երբ հստակ գիտակցված է «գոյատևել որպես ո՞վ, կամ այլ կերպ ձևակերպելով, բարոյական ի՞նչ գին ենք պատրաստ մենք վճարել մեր ֆիզիկական գոյատևման դիմաց» [2, էջ 44]: Դարերի ընթացքում ճակատագրի ընդհանրությամբ հիշյալ ազգային գործոնների հիման վրա (լեզու, մշակույթ, պատմական հիշողություն, մտածողություն, ինքնագիտակցություն, բնավորություն, հոգեկան կերտվածք և այլն) ձևավորվում է յուրաքանչյուր ազգի ազգային ինքնությունը, ազգային դիմագիծը և ազգային անհատականությունը:

Յուրաքանչյուր էթնոս, որպես կենսաբանական ընդհանրություն, կապված է մարդկային որոշակի պոպուլյացիայի հետ, սակայն ապրում է սոցիալական օրենքներով, էթնոսները բնութագրվում են էթնիկական որոշակի հատկություններով (լեզու, մշակույթ, էթնիկական գիտակցություն), բայց այս ամենը ձևավորվում են միայն համապատասխան տարածքային, բնութենական, սոցիալ-տնտեսական և պետա-իրավական պայմանների առկայության դեպքում: Էթնիկականը տվյալ հայեցակարգում բացատրվում է անգիտակցական «իր մեջ պատկերով» և արտահայտվում է «իր համար» և «ուրիշների համար» պատկերների միջոցով, որոնք փոխլրացնում են միմյանց և էթնոսի գոյության պայմանների փոփոխությունից հետո իրենք էլ են փոփոխվում: Այսօր մեզ համակած ճգնաժամը աշխարհայացքային մեծապես նաև հոգևոր-գաղափարական ճգնաժամ է, որն իր մեջ անմիջական արտահայտությունն է գտնում հասարակական-քաղաքական տարբեր ոլորտներում: Առկա հասարակական-քաղաքական ծայրահեղ բևեռացումները, առօրեական մակարդակին իջած ծայրահեղ անհանդուրժողականությունը մեր պատմական ավանդույթներին խորթ երևույթ են և խարխում են սոցիալական կյանքի կառուցման ու կարգավորման հիմքերը: Տեղի է ունենում մարդու մշակույթային կեցության հիմնարար սկզբունքների արմատական վերափմաստավորում: Հինը ջնջելու և նորը ստեղծելու գաղափարը հակասում է մեր պատմական փորձառությանը և ազգային ինքնությանը: Լիարժեք գոյատևելու համար էթնոսը պետք է գիտակցի իր արժեքներն ու թերությունները, իր գաղափարները և այն, թե ժամանակի ընթացքում ինչու՞ են փոխվում այդ գաղափարները:

Ինքնության խնդիրները մշտապես եղել են գիտական և քաղաքական բանավեճերի կիզակետում [8, էջ 145-146, 9, էջ 85-87, 12, էջ 101]: Ըստ Ա. Ոսկանյանի «ինքնություն» բառը բազմիմաստ է և տարբեր փիլիսոփայական ենթատեքստերում կարող է տարբեր մեկնություններ ունենալ: Հիմնական ըմբռնումները երկուսն են. առաջինը կապված է ուրիշից տարբերվելու, հենց ինքը լինելու պարագայի հետ (այդ դեպքում օգտագործվում է եզրերի հետևյալ խումբը. Ego, Ich, Selbst, Solf, Selfness, Я, Самость և այլն), երկրորդում՝ ինքնության կենտրոնացում-խտացումը (կոնցենտրացիան) շեշտվում է վիճակների նույնությունն արձանագրելու միջոցով (նման դեպքերին համապատասխանում է «նույնություն»՝ Identity, идентичность եզրը) [4, էջ 11]: Քանի որ մարդը բաց համակարգ է, ուստի նրա կողմնորոշումների ու վճիռների վրա կարող են ազդել սոցիալ-հոգեբանական

այնպիսի ապրումներ, որոնք կարող են չհամապատասխանել նրա սոցիոմշակութային նույնականության բովանդակությանը: Հաճախ էական տարբերություններ կարող են նկատվել մարդկանց համոզմունքների և գործնական կողմնորոշումների միջև: Սա դրսևորվում է նույնականության ճգնաժամով, երբ հասարակական կյանքի ոլորտների արդիականացումը չի ընթանում սեփական ավանդական ինքնության հիմքերին համապատասխան: Մարդիկ այլևս չեն կարողանում հենվել նախորդ սերնդի կուսակաժ փորձի, նորմերի, սոցիոմշակութային արժեքների վրա, քանի որ փոփոխված նոր հանգամանքներում դրանք ոչ թե օգնում, այլ խոչընդոտում են նույնականության ձևավորմանը: Քանի որ կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման նախորդ կարգի փլուզումը բերում է նույնականության կորստի, ուստի անմիջապես ծագում է մշակութային նոր մոդելի անհրաժեշտություն: Այս պարագայում մարդիկ կորցնում են նոր միջավայրում կողմնորոշվելու իրենց հմտությունները, ուստի ծագում է անվստահությունն ու հուսահատությունը: Կտրուկ փոփոխությունները խարխուլում են մարդկանց ծրագրերը: «Սոցիոմշակութային համակարգերի արմատական փոխակերպումների հետևանքով անցյալը վերածվում է իրադարձությունների անկանոնության, իսկ նույնականությունը ցույց է տալիս մարդու տեղն ու դերը իրականության մեջ, հնարավորություն է տալիս տարբերակելու յուրայինն ու օտարը»[3, էջ 86]: Նույնականությունը նաև ինքնության ձևավորման գործընթաց է, քանի որ այս կամ այն մշակույթին նույնականացվելով, անձը ձեռք է բերում ինքնության համապատասխան որակներ: «Ինքնադիտարկում իրականացնող «ես»-ը իրեն նույնական է զգում «ինքնության» հետ, սակայն ճգնաժամային իրավիճակներում տեղի է ունենում ամբողջականության և ներդաշնակության խախտում: «Նույնականության» ճգնաժամի դեպքում «ես»-ը չի ընդունում իր «ինքնությունն» ու չի ցանկանում զգալ իր նույնականությունն իր «ինքնությանը», իսկ «ինքնության» ճգնաժամի դեպքում «ես»ը գուցեև ձգտում ունի նույնականանալու, սակայն կառուցված չէ «ինքնությունը»» [5, էջ 5]:

Նկատելի է դառնում, որ ժամանակակից զանգվածային տեղեկատվական միջոցները և տեղեկատվական համակարգերը խախտում են էթնոսի, կրոնի, ազգության սահմանները: Դրանք քանդում են սոցիալական ինստիտուտների հիմքերը, որոնք ձևավորել են տվյալ ինքնության գործընթացը, առավել ևս, որ արդի քաղաքակրթությունը այլևս խարխուլված չէ միջանձնային հարաբերությունների վրա և յուրաքանչյուր մարդ փորձում է ապրել ինքնաբավ՝ հույսը դնելով իր վրա: Մինչդեռ ինքնության խնդրի ծագումն ու դրա հնարավոր լուծումները կապված են բարոյական կողմնորոշիչների ու իդեալների կայուն գործառության հետ: Գիտակցված նույնականացման համար կարևոր է, որ անձն ունենա վարկանիշի կամ արժեքի իր պատկերացումը, որն իր հերթին չի հակասի համամարդկային վարկանիշներին: Ավանդական ինքնությունը հուսալի է դառնում այնքանով, որ այն իմաստավորված է և փորձված, որի շնորհիվ էլ այն դառնում է նախընտրելի: Այստեղ կա ավանդական ապրելակերպի փորձ, որի դրական ազդեցությունը կենսագործունեության տարբեր ոլորտներում ձևավորել է տարբեր արժեքներ, որն

այլևս համարժեք չէ նոր իրականությանը: Ավանդական մտածողությունը հեռու է վարքի այլընտրանքային մոդելներ ստեղծելու կարողությունից, հետևաբար այլընտրանքային ապրելակերպի բացակայությունն իր հերթին ստիպում է կառչած մնալ էթնիկական ինքնության համակարգից: Այս տեսակետից, օրինակ, համաշխարհայնացումը մի կողմից սեփական պատմության և ինքնության վերագնահատման ու վերակառուցման լայն հնարավորություններ է ստեղծում, մյուս կողմից՝ լուրջ վտանգներ ու գայթակղություններ՝ հանուն մասնավոր խնդիրների լուծման հասարակական անտեսելու հնարավորությամբ: Պետք է նկատել, սակայն, որ ցանկացած հասարակություն ժամանակի ընթացքում հանդիպում է էքզիստենցիալ այնպիսի հիմնախնդիրների, որոնք սպառնում են նրա գոյությանը: Նման դեպքերում ազգային ինքնությունը դառնում է այդ վտանգներն ու խոչընդոտները հաղթահարելու առավել հուսալի միջոց:

Համաշխարհայնացման երևույթը խորապես կերպարանափոխելով ազգային պետությունների դիրքը, միաժամանակ կերպարափոխման խնդիր է դնում ազգային ինքնության առջև: Ինքնության հարցը ձեռք է բերում բազմադեմ ու դժվար սահմանելի ընթացք: Ինքնությունն օգտագործվում է աշխարհագրական, էթնիկական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային և այլ պայմանների երկարատև և կայուն ազդեցության ներքո ձևավորված և գործունեության տարբեր ոլորտներում դրսևորվող սոցիալական դերակատարների (ժողովուրդ, ազգ, սոցիալական խումբ) սոցիալական-հոգեբանական վիճակը և կյանքի կազմակերպման ընդհանուր սկզբունքները ներկայացնելու համար: Ինքնությունը սերտորեն կապված է կոլեկտիվ անգիտակցականի հետ, որը մարդկային գիտակցության և վարքի տարբեր ձևերից ավելի խորն է, և, որպես այդպիսին, այն չի կարող էական ազդեցություն չունենալ կյանքի կազմակերպման, մտածողության, զգացմունքների և գործողությունների վրա: Ինքնություն հասկացությունն արտահայտում է սոցիալական ռեալության ձևավորման վրա մարդկային արժեքների, ընկալման եղանակների և ըմբռնման բազիսային կառուցվածքների ակտիվ, ծրագրավորող ազդեցությունը:

Ամենաընդհանուր մոտեցմամբ, քանի որ ինքնությունը մտածվում է որպես վիճակների նույնություն [4, էջ 12], ազգային ինքնությունը հանդիսանում է «կոլեկտիվ ինքնության» ձևերից մեկը, ընդ որում, կոլեկտիվ ինքնության այնպիսի ձև, որի որակական պայմանավորողը ազգի հոգեկերտվածքն է: Թեև ազգային ինքնությունը այնպիսի օբյեկտիվ պայմանավորվածություն չունի, ինչպես անձի, անհատի ինքնությունը, սակայն, որպես սուբստանցիոնալ գիտակցական վիճակ, հանդես է գալիս ազգի յուրաքանչյուր ներկայացուցչի մոտ, ինչից հրաժարվելը, ինչը շրջանցելն անհատի համար նույնքան անհնարին է, որքան իր սեփական ես-ից հրաժարվելը: Ազգային ինքնությունն ուղղակի սերտաճած է անհատական գիտակցությանը, ու թեև իր բնական վիճակում այն կարող է անընդհատ փոխակերպվել, բայց որակապես ուրիշը դառնալ չի կարող: «Ազգային ինքնության զգացումը, իհարկե, կարող է աճել և թուլանալ արտաքին ճնշումների ազդեցությամբ, բայց այդ ինքնության էությունը ամենափոքր աստիճանով է ենթակա տատանումների. այն

ծնավորվում է առավել դանդաղ՝ ներառելով բազմաթիվ սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական գործոններ»[10, էջ 17]:

Գրականություն

1. **Աբրահամյան Լ.** Հմ., Ազգային ինքնությունը որպես պրոցես, «Ինքնություն», Եր., 1995, 21-25 էջ:
2. **Աբրահամյան Լ.** Հմ., Ազգային ինքնության հաստատման չորս հարացույցները, Ինքնության հարցեր, Տարեգիրք, Եր., 2002, էջ 43-57:
3. **Հարությունյան Էդ. Ա.**, Ազգային ինքնություն և կյանքի մշակույթ, «Մակմիլան-Արմենիա», Եր., 2004 թ., 152 էջ:
4. **Ոսկանյան Ա. Վ.**, Ազգային ինքնության հիմնահարցը և մտավորականության կոչումը, «Ինքնություն», Եր., 1995, էջ 11-20:
5. **Պետրոսյան Ս. Ս.**, Ինքնության հիմնահարցի փիլիսոփայական վերլուծության որոշ խնդիրներ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն» 136.4, Եր., 2012, էջ 3-15:
6. **Бауман З.** Идентичность в глобализирующемся мире. //Индивидуализированное общество. М., «Логос», 2005.-390с.
7. **Гидденс Э.**, Ускользающий мир как глобализация меняет нашу жизнь. М., «Весь мир», 2004.-120с.
8. Проблемы идентичности: человек и общество на пороге тысячелетия, сб.науч.тр.,М.2003,186 с.
9. **Ядова В.А.** Трансформация идентификационньх структур в современной России. М.2003,195 с.
10. **Хантингтон С.** Кто мы?, М., АСТ», 2004, 635 с.
11. **Beck U., Giddens A., Lash S.** Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge:Polity, 1994. 304p
12. **Giddens A.** Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age, Cambridge, 1991. P. 187-201.

ЭТНИЧЕСКОЕ И ГРАЖДАНСКОЕ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

*Алавердян Н. А. (Ереванский государственный университет,
Ереван, Армения)*

Сегодня сохранение национальной самобытности, национального типа и вида является наиболее важной проблемой. Во всем мире сегодня можно увидеть процессы одной и той же направленности: идет необычайное усиление этнических чувств, проявляющееся во всех сферах человеческой жизни; значительно повысилась роль национального фактора в социально-политических процессах. Поскольку идентичность как ценность формируется во времени и сложности

исторического опыта, она не может быть признана в качестве универсального императива. Кризис национальной идентичности - важнейшая проблема современного мира.

Ключевые слова: национальная идентичность, этнокультура, самоопределение, социокультурные трансформации, ценность, идентичность.

ETHNIC AND CIVILIAN IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF NATIONAL IDENTITY

Alaverdyan N.A. (Yerevan State University, Yerevan, Armenia)

The national identity upkeep is the most important problem in the modern society there are many economic, social and cultural challenges and difficulties. This challenges seems are testing the systems of national identity, self and coexistence. The ethno-cultural factor, which are carry out the uncertain and chaotic «traditional» values are leveled up using different models of political modernization. The national identity is formed as a value by the time in the domains of historical experience of several societies. At the same time the globalization is deeply transform the settings of national republics pro moving the problem of transformation also the national identity. So the problem of national identity gets full-face and hardly definition. Each national identity is a combination of historical, cultural and psychological factors. First of all, nation is characterized not by the state rolls, but by its historical, cultural and social heritage and with its consciousness.

Keywords: *National identity, ethno-cultural, socio culture transformation, challenges, national value.*